

บทบาทคนจีนต่อสถานะเศรษฐกิจไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ส.สุคนธาภิรมย์

ประวัติศาสตร์

ในดินแดนซึ่งเป็นแหลม “สุวรรณภูมิ” ระหว่างอาณาจักรอินเดียกับอาณาจักรจีน ซึ่งปัจจุบันนี้ประกอบด้วยประเทศพม่า ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนามและมาเลเซีย นั้น ในสมัยอาณาจักรทวารวดีนั้นและก่อนนั้นขึ้นไป (คือตั้งแต่พ.ศ. 800 ย้อนหลังขึ้นไป) เป็นดินแดนซึ่งได้รับอารยธรรมและอยู่ภายใต้อิทธิพลของอินเดีย ในฐานะที่ดินแดนส่วนนี้ได้รับเอาศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธมาจากอินเดียและลังกาทตามลำดับ ดังจะเห็นได้จากหลักฐานที่ปรากฏอยู่ที่โบโรพุทธุในชวา และเจดีย์โบราณที่เมืองไชยาจังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น

หลังจาก พ.ศ. 1800 เป็นต้นมาแล้ว จักรวรรดินิยมศักดินาจีน ได้แผ่อิทธิพล ทางการเมืองเข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกองทัพจักรวรรดินิยมศักดินาจีนได้เคยก่อสงครามรุกรานและสงครามกำราบปราบปรามอาณาจักรพุกาม (พม่า) อาณาจักรไทยใหญ่, อาณาจักรสยาม, อาณาจักรลาว, ตลอดจนอาณาจักรเกาจี หรือเวียดนาม จนกระทั่งอาณาจักรต่าง ๆ เหล่านี้จำต้องยอมรับ ในความยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิ หรือฮ่องเต้ของจีน ด้วยการส่งเครื่องราชบรรณาการ หรือเครื่องจิ้มกองไปคารวะต่อจักรพรรดิจีน ปรากฏในประวัติศาสตร์ที่พระร่วงรามคำแหงมหาราชได้ทรงสถาปนาสัมพันธไมตรีกับจักรพรรดิจีนและเรือยามจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา, กรุงธนบุรี, และกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงขนาดที่ว่า ทุกครั้งที่มีการผลัดแผ่นดินคือเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดิน จะต้องส่งพระราชสาส์นไปยังพระเจ้ากรุงจีน เพื่อแสดงสัจฉนไมตรี และขอความรับรองแก่พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ด้วย

ประเพณีสร้างสัมพันธไมตรีและขอการรับรองจากพระเจ้ากรุงจีนนี้ ได้มีการกระทำกันมาจนถึงพระเจ้าแผ่นดินองค์สุดท้ายแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ปฏิบัติอย่างนั้น คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ซึ่งถึงกับทรงมีพระนามในภาคภาษาจีนว่า “แต่เม้ง”

สาเหตุที่กรุงสยามได้ล้มเลิกประเพณีดังกล่าว ก็เพราะกงสุลของอังกฤษซึ่งครั้งกระนั้นอังกฤษได้อินเดียเป็นเมืองขึ้น แล้วต่อมาก็ได้พม่าและมลายู ได้กราบบังคมทูลแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบว่า ยุคสมัยแห่งการมีอำนาจอิทธิพลของฮ่องเต้จีนได้หมดสิ้นไปแล้ว แต่

เป็นยุคสมัยที่มหาอำนาจอุตสาหกรรมตะวันตกกำลังมีอิทธิพลด้านเศรษฐกิจการเมืองเข้ามาครอบงำในอาณานิคมนี้แทน

สถานภาพของคนจีนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

แม้อาณาจักรของไทยจะมีสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรศักดินาของจีน ที่มีฮ่องเต้เป็นประมุขมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเรื่อยมาก็ตาม แต่คนจีนที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร หรือเข้ามามีถิ่นพำนักในกรุงสยามนั้น เพิ่งมีขึ้นในตอนปลายของกรุงศรีอยุธยา โดยได้เข้ามามีถิ่นพำนักภายหลังจากปอร์ตุเกส, ภายหลังจากกวิลันดา (เนเธอร์แลนด์), พวกกรีก, และพวกแขกอิหร่านเสียอีก ทั้งนี้เพราะเหตุว่าในสมัยก่อนนั้น อาณาจักรจีนถูกปกครองด้วยราชวงศ์ที่เป็นเชื้อสายจีนด้วยกัน คนจีนจึงยังคงทำมาหากินอยู่ในแผ่นดินจีนตามมีตามเกิด แต่ภายหลังจากกองทัพฮั่น (จีน) ของกษัตริย์ราชวงศ์หมิงพ่ายแพ้แก่พวกมองโกลแล้ว ราชวงศ์หมิงก็ถูกทำลายลงไป แล้วราชวงศ์เซ็งซึ่งเป็นกษัตริย์มองโกลก็ขึ้นมาอำนาจปกครองประเทศจีน ตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา คนจีนจึงได้อพยพออกนอกประเทศ รวมทั้งที่มาพึ่งพระบรมโพธิสมภารพำนักอยู่ในประเทศไทยด้วย

สถานภาพของคนจีนที่เข้ามาพำนักอยู่ในประเทศสยาม ตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวได้ว่ามีสถานภาพ “ไม่เหมือน” กับคนไทย ด้วยเหตุนี้การประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของคนจีนในกรุงสยามจึงไม่เหมือนกับกิจกรรมของคนไทย เพื่อที่จะทราบว่สถานภาพของคนจีนในกรุงสยามไม่เหมือนกับสถานภาพของคนไทยอย่างไรนั้น ก็เป็นการจำเป็นที่จะต้องมาทำความรู้จักกับสถานภาพของคนไทยเสียก่อน

คำว่า สถานภาพในที่นี้ หมายถึง “สถานภาพทางสังคม” (SOCIAL STATUS)

คนไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ถูกจัดให้เป็นชนชั้นอยู่ภายในกรอบของระบอบศักดินา ซึ่งถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาเริ่มแรกและต่อมาได้ประกาศใช้ระบบนี้เป็นกฎหมายบังคับมาตั้งแต่ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คือ พระราชกำหนดศักดินา (ซึ่งต่อมาในกฎหมายตรา 3 ดวงแยกออกเป็น “พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน” กับ “พระไอยการตำแหน่งนายทหารหัวเมือง”) ซึ่งตราออกมาใช้เมื่อปี พ.ศ. 1998 กฎหมายฉบับนี้เองที่แบ่งแยกพลเมืองไทยออกเป็น “ชนชั้น” โดยถือเอา “ศักดินา” เป็นเครื่องกำหนดว่า ชนประเภทใด อยู่ในระดับชนชั้นไหน ซึ่งเรียงลำดับจากสูงมาต่ำได้ดังนี้ คือ

1. พระเจ้าแผ่นดิน ทรงเป็นเจ้าของที่ดินทั่วราชอาณาจักร
2. พระบรมวงศานุวงศ์ หรือศักดินาตั้งแต่ 100,000 ไร่ (มหาอุปราช) มาจนถึง ต่ำสุด

1,500 ไร่

3. เงินข้าราชการ ถือศักดินา 10,000 ไร่ (เจ้าเมือง) ลงมาจนถึง 50 ไร่

4. ไพร่ (ราษฎรสามัญ) ถือศักดินาตั้งแต่ 25 ไร่ ลงมาถึง 5 ไร่

5. พระภิกษุ-สามเณร ถือศักดินา 2,400 ไร่ ลงมาจนถึง 200 ไร่

ระบบศักดินานี้ นอกจากเป็น “สิทธิ” ในการมีที่นาแล้ว ยังเป็นการกำหนด “ฐานะทางสังคม” ของพลเมืองไทยด้วย ตลอดจนใช้เป็นเครื่องกำหนด “เอกสิทธิ์” บางอย่าง และเป็นเครื่องกำหนด “ความหนัก-เบา” ของการลงโทษทางแพ่งและอาญาด้วย

แหละที่สำคัญที่สุดก็คือ ท่านที่มีศักดินาสูง ๆ ซึ่งมีสิทธิมีที่นาได้มาก ๆ นั้น หาได้ลงมือทำงานเองไม่ หากได้มีกฎหมายมาบังคับเกณฑ์แรงงานพลเมืองชั้นต่ำสุด คือพวกไพร่ ไปทำงานให้แก่ผู้มีศักดินาชั้นสูง โดยพวกไพร่ที่พอมีความรู้บ้าง ก็ใช้งานราชการ แต่พวกไพร่ที่ไม่มีความรู้ก็ใช้ให้ทำงานและทำงานโยธารับใช้พวกศักดินาชั้นสูง พวกไพร่นี้ถูกเกณฑ์ไปทำงานดังกล่าวตั้งแต่อายุ 18 ปี ไปจนถึงอายุ 60 ปี จึงปลดเกษียณ โดยเกณฑ์ไปทำงาน 1 เดือน แล้วกลับมาทำงานบ้าน 1 เดือน สลับกันเช่นนี้ตลอดปี เรียกว่า “เข้าเดือน-ออกเดือน” ด้วยเหตุนี้ จึงมีการกล่าวกันว่า คนไทยทำอะไรไม่เป็น นอกจากรับราชการกับทำไร่นา

เนื่องจากสภาพทางสังคมของไทยเป็นเช่นนี้เอง คนต่างด้าวที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร จึงถือว่าเป็นบุคคล “นอกระบบสังคม” ของประเทศสยาม บุคคลพวกนี้เรียกรวม ๆ กันว่า “คนต่างด้าว” ซึ่งมีตั้งแต่พวกปอร์ตุเกส, วิลันดา, กรีก, ญี่ปุ่น เรื่อยมาจนกระทั่ง คนอังกฤษ, ฝรั่งเศส และจีน ซึ่งจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. พวกคนต่างด้าวธรรมดาและ
2. พวกคนต่างด้าวที่มีหน้าที่ทางศาสนา เช่นพวกบาทหลวง (แคธอลิก) และพวก

มิชชันนารี (โปรเตสแตนต์)

สำหรับพวกคนต่างด้าวธรรมดานั้น ยังแบ่งออกได้เป็น 2 พวกคือพวกพ่อค้าวานิช กับพวกคนอพยพ พวกพ่อค้าวานิชนั้นเป็นพวกที่มักไป ๆ มา ๆ เนื่องจากธุรกิจการค้าของตน พวกคนอพยพเป็นพวกที่ต้องพึ่งต้องการพึ่งพระบรมโพธิสมภารอย่างแท้จริง จึงเป็นผู้ที่ต้องการมีถิ่นที่อยู่ในกรุงเทพฯ

ส่วนพวกต่างด้าวที่มีหน้าที่ทางศาสนานั้น ก็เป็นพวกที่ต้องการมีถิ่นที่อยู่ในประเทศสยามเหมือนกัน หากแต่ไม่ใช่อยู่เพื่อพึ่งพระบรมโพธิสมภารโดยตรง และอยู่เพื่อเผยแพร่ศาสนา เพราะ

การเผยแพร่ศาสนาเป็นนโยบายอันหนึ่งของประเทศมหาอำนาจในสมัยนั้น ในการล่าเมืองขึ้นทางทวีปเอเชีย

เนื่องจากสังคมไทยในสมัยนั้น ไม่มีระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับคนต่างด้าว ดังนั้นในการปฏิบัติต่อคนต่างด้าวจะปฏิบัติอย่างไร จึงแล้วแต่พระเจ้าแผ่นดินจะทรงพระกรุณาและในทางปฏิบัติ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีหลักเกณฑ์ปฏิบัติ 3 ประการดังต่อไปนี้ คือ

1. พวกคนต่างด้าวที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับกิจการศาสนา ดังเช่น พวกบาทหลวงของศาสนาคริสต์ นิกายโรมันแคธอลิกก็ดี และพวกมิชชันนารีแห่งนิกายโปรเตสแตนท์ก็ดี มักกำหนดหลักแหล่งให้อยู่เป็นที่แน่นอน โดยให้ตัวผู้ปฏิบัติศาสนกิจมีถิ่นที่อยู่ในประเทศไทยได้ด้วย

2. พวกพ่อค้าวานิชที่มากับเรือสินค้าที่เดินทางไป ๆ มา ๆ เนื่องจากมีธุรกิจการค้าที่ต้องเดินทางอยู่เสมอ ๆ ก็ดี หรือผู้ที่มาเปิดสถานร้านค้าขึ้นในพระนครก็ดี ก็ได้รับการอนุญาตให้มีหลักแหล่งเป็นบริเวณ ๆ ไป และสามารถมีถิ่นพำนักชั่วคราวได้ด้วย ดังเช่นหมู่บ้านวิลันดา, หมู่บ้านปอร์ตุเกส เป็นต้น

3. พวกคนต่างด้าวอพยพเข้าประเทศเพื่อพึ่งพระบรมโพธิสมภารอาจได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จากพระเจ้าแผ่นดิน ให้มีถิ่นพำนักอยู่ในประเทศสยามได้ โดยกำหนดลู่ทางให้อยู่เป็นเขต ๆ ไปเช่นพวกมอญ มักอยู่ทางเมืองสมุทรสาคร, สมุทรสงคราม, พระประแดง, ปทุมธานี เป็นต้น

ในบรรดาคนต่างด้าวที่อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารที่มีจำนวนมากยิ่งขึ้นโดยลำดับในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา เรื่อยมาจนกระทั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้นก็คือคนจีน ซึ่งตรงกับสมัยที่คนจีนทิ้งประเทศด้วยการอพยพออกนอกประเทศเป็นจำนวนมาก เนื่องจากเหตุผล 2 ประการคือ

(1.) ประเทศจีนถูกปกครองโดยราชวงศ์ชิง หรือ เซ็ง เป็นราชวงศ์แห่งกษัตริย์มองโกลี่ที่คนจีนส่วนมากถือว่าเป็นราชวงศ์แห่งกษัตริย์ต่างชาติ มิใช่ราชวงศ์แห่งชนชาติอื่น ซึ่งเป็นชนชาติส่วนใหญ่ของจีนที่เคยปกครองประเทศจีนมาแต่สมัยโบราณ ประกอบกับการปกครองของราชวงศ์นี้เต็มไปด้วยการกดขี่ข่มเหงและเข้มงวดกวดขันในชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาไปพร้อมเมืองจีน

(2.) ระบบเศรษฐกิจของจีนในระบอบศักดินาจีนในสมัยปลาย โดยเฉพาะในรัชสมัยของราชวงศ์เซ็งนั้น เป็นระบบที่โหดร้ายทารุณมาก มีหน้าซ้ำพื้นที่ดินที่ทำการเกษตรได้อยู่ในสภาพแห้งแล้ง ไม่ได้รับการพัฒนาทางด้านกรมชลประทานเลย ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาไปพร้อมเมืองจีนขั้นต่ำอื่น ๆ อยู่ในฐานะลำบากยากจนอย่างแสนเข็ญ จึงได้พากันอพยพทิ้งประเทศจีน ไปแสวงหาที่ทำกินแห่งใหม่ในต่างประเทศ

อันที่จริง คนจีนอพยพเข้าสู่ประเทศไทยในหลายทางด้วยกัน แต่ส่วนมากมักจะอพยพเข้ามาทางเมืองริมทะเลของประเทศไทย ตั้งแต่ทางฝั่งตะวันออกของอ่าวสยาม เรื่อยมาจนฝั่งตะวันตก ด้วยเหตุนี้ ตามหัวเมืองชายทะเลของไทยจึงมักมีคนจีนไม่มากนักน้อยอาศัยรวมกลุ่มกันอยู่เป็นแห่ง ๆ ใต้นับตั้งแต่จังหวัดจันทบุรี, ระยอง, ชลบุรี เรื่อยมาจนกระทั่งสมุทรปราการ, สมุทรสาคร, สมุทรสงคราม, ชุมพร- สุราษฎร์ธานี, สงขลา เป็นต้น

ส่วนการอพยพเข้าสู่กรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์โดยตรงนั้น ก็มีอยู่เป็นจำนวนมากเหมือนกัน เพราะกรุงธนบุรีและกรุงเทพฯ เป็นจุดหมายปลายทางของเส้นทางเดินเรือขนาดใหญ่ ๆ ในสมัยนั้น มาจนกระทั่งทุกวันนี้

พวกคนจีนที่เข้าอพยพเข้าสู่ประเทศไทยสมัยแรก ๆ นั้น เป็นการเดินทางมาเสี่ยงโชคกับเรือสินค้า ยุคเรือสำเภามีเสาใบ (รูปร่างเป็นอย่างไรไปดูได้ที่วัดมณีนทยานนาวา กทม.) ซึ่งมีการเดินเรือค้าติดต่อกันอยู่แล้วระหว่างไทยกับจีน ตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา แต่ในระยะหลัง ๆ เมื่อคนจีนพากันทั้งประเทศกันมากขึ้นนั้น โดยมากเป็นการที่คนจีนหลาย ๆ คนชักชวนกันเดินทางมาสู่ภาคทะเลจีนใต้ โดยรวมกันมาในเรือลำเดียวกันคราวละหลาย ๆ คน

พวกคนจีนอพยพเหล่านั้น เมื่อเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ แล้วก็อยู่ภายใต้การปกครองดูแลตามระเบียบและกฎเกณฑ์ของกรมท่า ซึ่งเมื่อมีคนจีนอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก ๆ ขึ้น กรมท่าก็ใช้นโยบายให้ “จีนควบคุมจีน” โดยให้คน “จีนเก่า” หรือ “เหล่าตั้ง” ที่เคยอยู่เมืองไทยมาก่อน จนรู้จักระเบียบปฏิบัติตามกฎหมายของทางราชการไทยดีแล้ว เป็นผู้ควบคุมดูแล “จีนใหม่” หรือ “จีนตั้ง” ที่เพิ่งอพยพเข้ามาอีกทอดหนึ่ง ดังนี้ระเบียบการควบคุมคนจีนก็เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ด้วยเหตุนี้เองคนจีนทำอะไรเคอะ ๆ เชน ๆ ไม่เข้าหลักเกณฑ์จึงมีคำจีนล้อเลียนการว่าเป็น “จีนตั้ง” ซึ่งหมายความถึง “บ้านนอก” หรือ “เซย” อะไรทำนองนั้น

เนื่องจากคนจีนเป็น “คนต่างด้าว” เช่นเดียวกับชนชาติอื่น ๆ ที่อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ในประเทศสยาม สถานภาพของคนจีนตั้งแต่ในตอนปลายกรุงศรีอยุธยา เรื่อยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จึงมีสถานภาพที่ผิดแตกต่างไปจากไพร่พลเมืองไทย ในสาระสำคัญดังนี้คือ

1. บรรดาคนจีน “ต่างด้าว” ซึ่งก็เช่นเดียวกับคนต่างด้าวอื่น ๆ ถือว่าเป็นบุคคลที่อยู่นอก “ระบบสังคม” ของไทย คือไม่ได้สังกัดอยู่ในระบอบศักดินาของไทย ดังนั้นจึงเป็นพวกที่ “ไม่มีศักดินา”
2. เนื่องจากเป็นบุคคลที่อยู่นอกระบบศักดินา จึงเป็นบุคคลที่ไม่มี “สิทธิ” และไม่มี

“หน้าที” ตามกฎหมายศักดินา คือไม่มีสิทธิที่จะมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ถูกเกณฑ์ไปใช้แรงงาน เพื่อทำราชการ (สำหรับผู้ที่มีความรู้) หรือเพื่อทำนา (สำหรับพวกที่ไม่มีความรู้) ให้แก่เจ้าศักดินาชั้นสูง คนจีนต่างด้าว (รวมทั้งคนชาติอื่นด้วย) จึงมีลักษณะเป็น “เสรีชน” มากกว่าพลเมืองไทยที่เป็นไพร่ เพิ่งถูกรังไปทำงานให้หลวงและเจ้าศักดินาตั้งแต่อายุ 18 ปีจนถึง 60 ปี จึงจะปลดเกษียณ

3. เนื่องจากคนจีนต่างด้าว ไม่มีสิทธิถือกรรมสิทธิ์ในที่ดินดังกล่าว พวกเขาจึงเพียงแต่ได้รับ “สิทธิอาศัย” เหนือแผ่นดินไทย ในบริเวณที่พระเจ้าแผ่นดินกำหนดให้ในสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงกำหนดบริเวณพื้นที่บางกอกให้เป็นที่อาศัยและที่ทำกินของคนจีนต่างด้าว

แต่ครั้งมาในสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งมีพระราชประสงค์จะใช้พื้นที่ดินตรงบริเวณบางกอก ฝั่งตรงข้ามกับบริเวณพระราชวังเดิม เป็นที่ปลูกสร้างพระบรมมหาราชวัง คนจีนที่อาศัยอยู่ที่บริเวณบางกอกจึงต้องอพยพไปอยู่ที่ซึ่งพระราชทาน “สิทธิอาศัย” ให้ใหม่ ในท้องที่ “สำเพ็ง” ซึ่งอยู่กันมาจนกระทั่งทุกวันนี้ ต่อแต่นั้นมาจึงขยายไปในที่อื่น ๆ ด้วย

4. เพื่อเป็นการตอบแทนแก่แผ่นดินที่ตนได้รับสิทธิอาศัยและที่ดินสำหรับทำกินทางราชการได้กำหนดให้เรียกเก็บภาษีแก่คนจีนเหล่านั้น โดยตอนแรกเข้าเมืองใหม่ ๆ จะต้องเสีย “ภาษีเข้าเมือง” ให้แก่แผ่นดินเมื่อทางราชการรับชำระเงินค่าภาษีแล้ว จึงทำเครื่องหมายใช้ปี่ (คือสตางค์แบบจีน เป็นโลหะกลม ๆ แบบเหรียญสตางค์ของไทย แต่เจาะรูเป็นรูสี่เหลี่ยม) ผูกข้อมือ เพื่อแสดงว่าเป็นคนจีนต่างด้าวคนนั้นได้เสียภาษีเข้าเมืองเรียบร้อยแล้ว ปีที่ใช้ผูกข้อมือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ปี่อักษรจีนเป็นรูปตัวนูนบนด้านทั้ง 4 ของรูสี่เหลี่ยมนั้นว่า “แต่เม้ง เสียมล้อ” แปลว่า “พระเจ้าแต่เม้งแห่งกรุงสยาม” นอกจากนี้ คนจีนที่ทำมาหาได้ก็เสียภาษีช่วยราชการ ตามแต่จะได้มีพระราชกำหนดออกมาเป็นคราว ๆ ภาษีคนต่างด้าวในสมัยแรก ๆ เรียกว่า “ส่วย”

บทบาทของ คนจีนในทางเศรษฐกิจของสยาม

จากการที่คนจีนต่างด้าวที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร มีสถานภาพทางสังคมในลักษณะที่แตกต่างไปจากไพร่พลเมืองของไทยเช่นนี้เอง บทบาททางเศรษฐกิจของคนจีนที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารจึงแตกต่างไปจากบทบาททางเศรษฐกิจของไพร่พลเมืองไทย

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า จากระบบศักดินาที่เป็นมาในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ อบรมสั่งสอนให้คนไทยรู้จักทำมาหากินเพียง 2 ทางเท่านั้นคือ **รับราชการสำหรับผู้มีความรู้** กับ**ทำไร่ทำนาสำหรับผู้ไม่มีความรู้** ดังนั้นคนต่างดาวที่อาศัยอยู่ในประเทศสยามซึ่งมีสถานภาพทางสังคมแตกต่างกับพลเมืองไทย จึงมีบทบาททางเศรษฐกิจ หรืออีกนัยหนึ่ง วิถีทางทำมาหากินเลี้ยงชีพที่ผิดแผกแตกต่างไปจากคนไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น พอจะจำแนกได้เป็น 2 ช่วงระยะดังนี้คือ

1. เศรษฐกิจคนจีนในสมัยก่อน พ.ศ. 2400
2. เศรษฐกิจของคนจีนในสมัยหลัง พ.ศ. 2400

ก. บทบาทเศรษฐกิจของคนจีนก่อน พ.ศ. 2400

การที่ถือเอาปี พ.ศ. 2400 เป็นเส้นขีดแบ่งปันความแตกต่างทางเศรษฐกิจของประเทศสยาม ในช่วงระยะก่อน พ.ศ. 2400 กับช่วงระยะหลัง 2400 ก็เพราะว่า ประเพณีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของสยาม ซึ่งเดิมย่ำอยู่ที่ความสัมพันธ์ทางการเมืองและการค้ากับประเทศในทวีปเอเชียด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประเทศจีน ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นมีความสัมพันธ์ทางการเมืองและการค้ากับประเทศทุนนิยมตะวันตก ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ได้ส่งผลต่อพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคมของไทยอย่างมาก ดังจะได้กล่าวต่อไป

เพื่อที่จะให้เข้าใจบทบาททางเศรษฐกิจของคนจีนก่อน พ.ศ. 2400 ก็เป็นการจำเป็นที่จะต้องเข้าใจถึงสถานภาพการทางเศรษฐกิจของประเทศสยามในระยะก่อน พ.ศ. 2400 เสียก่อน

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า สังคมไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมา จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้นนั้น เป็น “สังคมศักดินา” โดยมีพระราชกำหนดศักดินาที่ประกาศใช้เมื่อปี พ.ศ. 1998 ในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991-2031) เป็นรากฐานที่วางโครงสร้างทางสังคมศักดินาเอาไว้อย่างสลับซับซ้อน และภายหลังจากปราบดาภิเษกแล้ว สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ก็ยังได้กำหนดให้กรุงรัตนโกสินทร์ เป็นสังคมศักดินา โดยมีกฎหมายพื้นฐานที่วางโครงสร้างของสังคมศักดินาไว้ 2 ฉบับคือ **พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน** กับ **พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง** ดังปรากฏอยู่ในกฎหมายมาตรา 3 ดวง ที่ประมวลขึ้นในสมัยของพระองค์ เพราะฉะนั้นเศรษฐกิจพื้นฐานของสังคมไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นคือจนถึงก่อนปีพ.ศ 2400 เป็นเศรษฐกิจแบบศักดินา ซึ่งมีสาระอยู่ว่า “การผลิตเพื่อการดำรงชีวิต” โดยมีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเข้ามาพัวพันอยู่บ้าง ก็เฉพาะในส่วนของการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่มาจากต่างประเทศ โดยมีเรือสินค้าต่างประเทศจากปอร์ตุเกส, วิลันดา, เดนมาร์ก, อังกฤษ,

ฝรั่งเศส, จีนและอื่น ๆ เข้ามาสัมพันธ์ทางการค้ากับไทย ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในประเทศไทย สยามสมัยก่อนปี 2400 จึงมีอยู่ในวงเล็ก ๆ แคบ ๆ

พึงทราบไว้ว่า ระบบการค้าต่างประเทศของสยามในสมัยนั้นตั้งแต่ในสมัยโบราณเรื่อยมา จนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นระบบการค้าแบบผูกขาดโดยพระเจ้าแผ่นดิน เรือสินค้าทุกลำและการบริหารการเดินเรือค้ากับต่างประเทศเป็นงานของรัฐวิสาหกิจ โดยมีกรมท่าเป็นผู้ควบคุมดูแล และเจ้ากรมท่าที่สำคัญในสมัยนั้นก็คือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ตระกูลบุญนาค) และการเดินเรือค้าต่างประเทศที่สำคัญก็คือ การค้าระหว่างไทยกับจีน โดยในขณะ ที่พระเจ้ากรุงสยามส่งเรือค้าไปค้าขายที่เมืองจีนนั้น พระเจ้ากรุงจีนก็ส่งเรือค้ามาค้าขายที่เมืองไทย ด้วยเหตุนี้สินค้าจีนที่เป็นถาวรวัตถุ จึงปรากฏในประเทศสยามมากมายเช่น มังกรคาบแก้ว ที่ฝั่ง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ใช้แก้อาถรรพ์ด้านกระแสน้ำ ซึ่งมาจากคลองบางกอกน้อยนั้นว่า เจ้าพระยาสุรสีห์ (บุญมา แห่งราชวงศ์จักรี) ได้มาจากคนจีนที่เคารพพระองค์ในฐานะเป็นทหารเอกของสมเด็จเจ้าตากสินมหาราช เมื่อเจ้าพระยาสุรสีห์ ได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาอุปราช แห่งท่าช้างวังหน้าเป็นพระองค์แรกแห่งราชวงศ์จักรี พระองค์ท่านก็ได้นำสิ่งโตคาบแก้ว ดังกล่าวมา ตั้งไว้ในบริเวณวังหน้าแก้อาถรรพ์ ตรงข้ามบางกอกน้อย หรือ **ยักษ์จีนสลักหินในวัดโพธิ์** ที่เป็นสินค้า ลงเรือมาจากเมืองจีนโดยตรง จนเกิดนิยายว่า เพราะยักษ์วัดแจ้งข้ามปากมาตีกับยักษ์วัดโพธิ์ จึงได้ เกิดเป็น “**ท่าเตียน**” ขึ้นมา

จากสภาพเศรษฐกิจสังคมที่เป็นอยู่ในกรุงสยามก่อนปี พ.ศ. 2400 ดังที่บรรยายมาเช่นนี้เอง คนจีนที่เริ่มเข้ามาสู่สยามตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมา จนถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้ ประกอบอาชีพใน 4 แนวทางด้วยกัน ดังนี้คือ

1. ดังได้กล่าวมาแล้วว่า คนจีนที่อพยพเข้ามานั้น มักได้รับพระราชทานที่ดินให้อยู่อาศัย

ในอาณาบริเวณที่กำหนดไว้เป็นแห่ง ๆ ไปเช่น ในรัชสมัยของสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชทรง กำหนดที่ให้อยู่ในบริเวณฝั่งธนบุรี ตรงที่ซึ่งปัจจุบันนี้เรียกว่า “**กุฎีจีน**” กับที่บางกอกฝั่ง กรุงเทพมหานคร ซึ่งต่อมาสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อได้ปราบดาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน แล้ว ก็ทรงต้องการที่บริเวณบางกอกเพื่อสร้างพระบรมมหาราชวัง จึงทรงกำหนดให้คนจีนไปอยู่ในที่ แห่งใหม่ที่เรียกกันว่า “**สำเพ็ง**”

ที่ซึ่งกำหนดให้ “**สิทธิอาศัย**” นี้ใช้เป็นที่ตั้งสำหรับอยู่อาศัยและพื้นที่สำหรับทำกินด้วย โดยเหตุนี้ การประกอบการทางเศรษฐกิจในระยะเริ่มของคนจีน จึงได้แก่การอาศัยบริเวณที่ดินดังกล่าวทำสวน ซึ่งโดยปกติก็คือ สวนผักต่าง ๆ ที่ใช้เป็นอาหารได้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้คนไทยรู้จักกับผักของจีนเป็นอัน มาก เช่นผักกาดจีน, ผักกาดเขียว, ผักกาดขาว, ผักบุ้งจีน, ผักกัปปี้, ผักกัปปี้ดอก, ตลอดจนอาหาร

จีนที่ทำจากผักต่าง ๆ เช่น เกี่ยมไฉ่, จั๊บไฉ่, เต้าเจี้ยว, เต้าหู้, ตังหุน (วุ้นเส้น) ฯลฯ เป็นต้น พันธุ์ผักต่าง ๆ เหล่านี้ก็ได้อามาจากเมืองจีน โดยคนจีนที่เดินเรือค้าเอามาขายให้ทำพันธุ์ เพื่อทำมาหากินในไทยได้

แต่ในระยะหลัง ๆ เนื่องจากคนจีนได้รับการสักข้อมือ (ในระยะแรก ๆ) และได้รับการผูกปี้ (ในระยะต่อมา) เสียภาษีเข้าเมืองให้แก่รัฐบาลแล้ว และจำนวนคนจีนชักจะมีมากขึ้น เรื่องที่ดินอาศัยไม่พอแก่การทำสวนผักประกอบกับพวกเจ้าศักดินาต่าง ๆ มีที่ดินเหลือเฟือ ดังนั้นจึงมีพวกเจ้าศักดินาหลายคนเอาที่ดินของตนให้คนจีนเช่าทำสวนผัก ท่านที่มีอายุกว่า 50 ปีขึ้นไป คงจะจำได้ว่า เมื่อไม่กี่ปีมานี้เอง ตรงที่บริเวณโรงแรมสยามอินเตอร์คอนติเนนตัลก็ดี, โรงแรมอินทราบดี, และที่อื่น ๆ อีกหลายแห่ง ล้วนเป็นที่เช่าทำสวนผักของคนจีนทั้งสิ้น

นอกจากการทำสวนปลูกผักดังกล่าวแล้ว คนจีนทำสวนปลูกพืชที่คนไทยส่วนมากในสมัยนิยมกันอีกด้วย คือ **หมากกับพลู** ส่วนมากและสวนพลูที่คนจีนปลูกไม่ว่าจะทางฝั่งพระนคร คือที่บริเวณถนน “สวนพลู” ในปัจจุบันนี้ หรือสวนพลูทางฝั่งธนบุรีก็ตาม มักเป็นต้นพลูที่มีใบงาม ๆ และกรอบ เป็นที่ชื่นชอบของคนไทยชอบกินหมากกินพลูยิ่งนัก จนกระทั่งมีตลาดเพื่อการนี้โดยเฉพาะ “ตลาดพลู” ที่อยู่ทางฝั่งธนบุรีนั้นแหละ

2. พวกคนจีนที่ยากจน ซึ่งเป็นพวกที่ไม่มีเงินหรือไม่สามารถหาเงินไปเช่าที่ดินทำสวนได้

แต่มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง พวกนี้ก็ไปเป็นกรรมกรใช้แรงงานหากิน เรียกกันว่าพวก “จับกัง” การหากินทางใช้แรงงานหรือเป็นจับกังนี้มีมากมายหลายอย่างด้วยกัน แต่แหล่งที่ต้องการแรงงานมากในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ที่มีเรือสำเภาเข้าออกจากโพ้นทะเลมาตั้งแต่ประเทศต่าง ๆ มากมายอยู่สำหรับในสมัยนั้น ก็คือตามท่าเรือต่าง ๆ ของบริษัทเดินเรือฝรั่ง เพราะฉะนั้น กรรมกรที่ขึ้นหน้าขึ้นตาในสมัยนั้นจึงได้แก่ กรรมกรที่เอาของขึ้นและเอาของลงเรือ ซึ่งเทียบการทำเรือต่าง ๆ ของบริษัทฝรั่งตามโรงสี, ตามสถานีรถไฟ

เล่ากันว่า ถนนราชดำเนิน ซึ่งเริ่มต้นจากถนนราชดำเนินในตรงหัวตลาดท่าเตียนเรื่อยมาจนถึงสะพานผ่านพิภพลีลาและถนนราชดำเนินกลางจากสะพานผ่านพิภพลีลาไปถึงสะพานผ่านฟ้าลีลาศแล้วก็ถนนราชดำเนินนอกจากสะพานผ่านฟ้าลีลาศไปทางมฆวานรังสรรค์ จนกระทั่งถึงพระที่นั่งอนันตสมาคมนั้น ได้ใช้แรงงานกรรมกรหรือจับกังคนจีนเป็นผู้ก่อสร้าง โดยใช้คนจีนด้วยกันเป็นเก้าอี้ หรือหัวหน้าจับกัง คอยควบคุมดูแล ว่ากันว่าหัวหน้าจับกังหรือโพรแมนนี้ เป็นผู้จัดการเลี้ยงกรรมกรเหล่านั้นเสร็จ พร้อมกับจ่ายเงินค่าจ้างให้ในราคาที่ต่ำมาก ส่วนอาหารที่เลี้ยงก็เป็นข้าวต้มปนกับมันเทศ มีกับแกล้มคือก้อนกรวดผัดกับเกลือ เมื่อคุณเกลือเสร็จแล้วก็บ้วนเม็ดก้อนกรวดเอาไว้

ผัดเกลือในมือต่อไปอีก แสนจะทรमानสิ้นดี และหลาย ๆ วันจึงจะมีหอยเสียบเค็มมาให้จับกัน ส่งเสียงจับจับ ๆ สักมือหนึ่ง

นอกจากทำงานหาเงินเป็นจับกังโดยใช้แรงกายดังกล่าวแล้ว เนื่องจากในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ยวดยานพาหนะไม่ค่อยจะมี พวกจีนที่ค่อนข้างเป็นนายทุนน้อย และเห็นลู่ทางทำเงินได้ ก็ต่อรถเจ๊กออกวางขายหรือไม่ก็เอาออกให้พวกคนจีนมาเช่าสำหรับเอาไปวิ่งรับจ้างคนโดยสาร รูปร่างหน้าตาของรถเจ๊กก็คล้าย ๆ กับเกวียนนั่นแหละ แต่มีรูปร่างเล็กกว่าและเบาเกวียนมาก ใช้คนเทียมต่างวัวพาวิ่งไปได้สบาย รถชนิดนี้ภาษาจีนเรียกว่ารถ “กุ่มเล้ง” แปลว่ารถล้อผี คือใช้ตีนผีลากวิ่งไป เจ๊กลากรถโดยมากแต่งตัวใส่เสื้อแบบหม้อฮ่อมของเชียงใหม่ ฝูงกางเกงขาควย ใส่หมวกกุ่มเล้ง พวกนี้ทำงานหนักมาก จึงมักต้องไปสูบบุหรี่เอาแรง เรียกว่า “กุกาเปียน”

ในสมัยที่สะพานพระพุทธยอดฟ้าเปิดใหม่ พวกแม่ค้าฝั่งธนบุรีมักจะมาซื้อของที่ท่าเตียน เอาของขึ้นรถเจ๊กวางลงที่พื้นรถ โดยตัวเองขึ้นนั่งบนเบาะรถเจ๊ก แม่ค้าบางคนก็ร่างอ้วนและเจ๊กลากรถชื้อยาบางคนก็รูปร่างเล็กบาง ดังนั้นพอลากรถเจ๊กขึ้นสะพานพุทธที่ค่อนข้างชัน ยังไม่ถึงกลางสะพาน น้ำหนักของบนรถกับตัวแม่ค้าทำให้ รถหายไปข้างหลังตัว ตัวเจ๊กลากรถขึ้นไปลอยต่อแฉ่ง ๆ เท้าทั้ง 2 ข้างสูงจากพื้นดิน พร้อมส่งเสียงดังว่า “ไอ้ยา อ้วซี่เลี้ยว อ้า !”

3. คนจีนบางคนมีฝีมือในทางทำขนมก็พยายามหาเงินมาเป็นทุนทำขนมขาย ด้วยเหตุนี้คนไทยจึงรู้จักขนมจีนหลายอย่าง นับตั้งแต่ขนมจีน ซึ่งเข้าใจว่าเป็นเลียนเส้นหมี่ ไปจนกระทั่ง ขนมเปียะ, ขนมโก๋, เต้าทึง, เต้าฮวย, เฉาก้วย, อิวจาก้วย (ปาห่องโก๋) และอื่น ๆ อีกมากมาย ส่วนเงินที่ทำขนมไม่เป็น ก็มารับอาสาเอาขนมไปขาย แล้วเอาทุนมาคืน และแบ่งกำไรกันกับคนทำขนมก็มี

นอกจากทำขนมขายแล้ว จีนบางพวกก็หาสินค้าอย่างอื่นเล็ก ๆ น้อย ๆ มาวางขายเพื่อหากำไร แต่พวกนี้ก็มีฝีมือในการทำเตาไฟ หรือซ่อมเตาไฟ ที่เรียกว่า เต่าอั้งโล่ว จีนพวกนี้ก็หาบเตาไฟไปขาย พร้อมกับรับซ่อมเตาไฟ โดยตัวก็หาของไป ปากก็ตะโกนร้องบอกดัง ๆ ว่า “อั้งโล่วเท็ง” หรือบางพวกก็เลี้ยงหมูแล้วฆ่าหมูเนื้อหมูไปขาย หรืออย่างน้อย รับซื้อขวิดเก่า ๆ เพื่อไปขายต่อก็มี เรียกว่าเจ๊ก ”ขวกมาขาย”

นอกจากนั้น จีนบางพวกที่มีฝีมือก็ตั้งร้านประกอบสินค้าจากฝีมือของตนขึ้นมา เช่น ร้านตัดเสื้อ, ร้านทำรองเท้า, อย่างเจ้าแก่นายห้าง แซงซง มีฝีมือในทางตัดรองเท้าถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 จนกระทั่งได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประดิษฐ์บาทูภา

พึงสังเกตว่า คนจีนประเภทนี้เอง ที่ผู้สืบสกุลในรุ่นลูกหรือรุ่นหลาน จะกลายเป็น “เจ้าสัว” และ “ตัวเสีย” และเป็นผู้คุมเศรษฐกิจของประเทศสยามในเวลาต่อมา

4. เงินบางพวกที่สามารถเข้าถึงเจ้านาย หรือเข้าถึงอำมาตย์ราชบริพารชั้นสูง ก็อาจมีโอกาสดำเนินการสนองพระเดชพระคุณ

งานสำคัญอย่างหนึ่งของพระเจ้าแผ่นดิน มอบหมายพระให้พระคลังมหาสมบัติเป็นผู้ปฏิบัติ ตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา ก็คืองานเก็บภาษีอากร แต่เดิมพระเจ้าแผ่นดินทรงใช้ข้าราชการที่เป็นคนไทยด้วยกัน ไปเก็บภาษีอากรจากไพร่พลเมืองไทย แต่ปรากฏว่าเก็บได้ไม่ค่อยมากนัก เพราะข้าราชการไทยเกิดไปเห็นอกเห็นใจพวกไพร่ที่เป็นคนยากคนจน ต่อมาพระเจ้าแผ่นดินจึงทรงใช้คนจีนซึ่งเป็นคนต่างชาติ ไปเรียกเก็บภาษีอากรจากพวกราษฎรไทย แล้วเอามาถวายพระเจ้าแผ่นดิน โดยผ่านทางพระคลังหลวงอีกต่อหนึ่งปรากฏว่า คนจีนรีดภาษีอากรจากคนไทยได้เป็นจำนวนมาก โดยไม่ต้องเกรงอกเกรงใจอะไรทั้งสิ้น เพราะเป็นคนละชาติกัน และถือว่าทำงานรับใช้พระเจ้าแผ่นดิน ตั้งแต่นั้นมาพระเจ้าแผ่นดินจึงทรงแต่งตั้งคนจีนให้เป็นเจ้าภาษีและนายอากรต่าง ๆ เพื่อหาเงินภาษีอากรเข้าพระคลังของพระเจ้าแผ่นดิน ตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

การได้เป็นเจ้าภาษีนายอากรเช่นนี้ได้ชักนำให้เงินหลายคนกลายเป็นตระกูลขุนนางของไทย ไปดังเช่น จีนแช่ลิม 2 คนพี่น้อง คนที่ได้รับพระราชทานเป็นนายอากร จนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาอินทรอากร ทั้งยังได้นำธิดาคนสวยไปถวายเป็นพระสนมของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 จนได้พระโอรสเป็นชายคือพระองค์เจ้าปราโมช กรมขุนวรจักรธรานุภาพ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่เคยไปคุยกับเหมา เจ๋อตุง ที่สาธารณรัฐประชาชนจีนว่า คุณหม่อมท่านมีสายเลือดของจีนแช่ลิมอยู่ด้วย และนายอากรจีน 2 คนพี่น้องนี้เอง ที่เป็นต้นตระกูล “ไกรฤกษ์” (ท่านที่สนใจ โปรดดูรายละเอียดจากหนังสือ “โครงกระดูกในตู้” โดยม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช พิมพ์แจกเนื่องในโอกาสงานแซยิดฉลองอายุครบ 60 ปี)

นอกจากนี้ ก็ยังมีตระกูลที่สืบเชื้อสายจีนที่เป็นเจ้าภาษีนายอากรอีกหลายตระกูล เช่น “โชติเสถียร” (พระยาโชฎีการาชเศรษฐี), ตระกูล “โชติกะพุกณะ” (พระยาโชฎีกาอีกท่านหนึ่ง), ตระกูล “สุนตระกูล” (สุน กิมฮวด) ตระกูล “พิศาลบุตร” เป็นต้น

จากการที่คนจีนได้ดิบได้ดี เป็นเจ้าภาษีนายอากรกันมากมายเช่นนี้เอง ท่านสุนทรภู่ที่มีความรักชาติ และมีความคิดชาตินิยม จึงได้เขียนกลอนกล่าวถึงพวกเจ้าภาษีนายอากรเหล่านี้ไว้ว่า

มาถึงโรงภาษี ฮ่องตี่ตั้ง

ตัวโผนั่ง แจ่มแจ้ง ด้วยแสงเทียน

ไว้ผมเปีย เมียสาว ชาวสล้าง

เป็นจีนต่าง เมืองมา แต่พาเหียร

มีความรู้ สิ่งใด ไม่ได้เรียน

ยังพากเพียร มาได้ ถึงใหญ่โต

เห็นดีแน่ แต่วิชา ขาหมูใหญ่

เราเป็นไทย นึกขึ้นมา หน้าโมโห

ต้องอดอยาก ปากตรอม จนผอมโซ

ยังพาลโ ค่ำซ้ำ ให้ซ้ำใจ (นิราศพระปฐม)

นอกจากคนจีนจะพากันได้ดี และกลายเป็นตระกูลข้าราชการไป เนื่องจากเริ่มเข้ารับราชการในตำแหน่งเจ้าภาษีอากรแล้ว ในสมัยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงปฏิรูปการปกครองใหม่ระหว่างปี พ.ศ. 2435 ถึง พ.ศ. 2445 ด้วยการยุบเลิกระบบการปกครองโดยเจ้าผู้ครองนคร, เจ้าพระยาเมือง (สำหรับหัวเมืองชั้นเอก) และพระยาเมือง (หัวเมืองชั้นโทและตรี) แล้วนำระบบการปกครองโดยสมุหเทศาภิบาลสำหรับมณฑล (หลาย ๆ จังหวัดรวมเป็นมณฑล) และข้าหลวงประจำจังหวัดสำหรับเมืองต่าง ๆ ในการนี้จำเป็นต้องใช้สมุหเทศาภิบาล และข้าหลวงประจำจังหวัดที่มีความรู้ความสามารถเป็นสูงเป็นจำนวนมาก แต่เมื่อหาได้ไม่พอกับความต้องการ ก็ทรงคัดเลือกเอาคนท้องถิ่นที่มีอิทธิพลสูง เป็นที่เคารพนับถือยำเกรงของคนไทยในท้องถิ่นโดยทั่วไป ซึ่งปรากฏว่าได้ทรงคัดเลือกนายวาณิชชาวจีนบางคนขึ้นมาเป็นข้าหลวงประจำจังหวัด คนจีนที่มีชื่อเสียงดังมากในการปกครองสมัยนั้น ก็คือ **พระยารัษฎานุประดิษฐ์** (คอ ซิมบี้ ณ ระนอง) ซึ่งเป็นคนจีน แซ่ค้อ เจ้าแก้มเมืองแร่ทางจังหวัดระนองที่เคยเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดตรัง และเทศาภิบาลมณฑลสุราษฎร์ นอกนั้นก็มียกย่องเป็นข้าหลวงจังหวัดสงขลา คือ **พระเพชรคีรี** ต้นสกุล ณ สงขลา จีนยกย่องแซ่เทียนเป็นต้นสกุลกรรมรสุต และเทียนประภาส เป็นข้าหลวงจังหวัดนครไชยศรี (ปัจจุบันเป็นอำเภอของจังหวัดนครปฐม)

ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ในสมัยก่อน พ.ศ. 2400 (และภายหลังต่อมาอีกระยะหนึ่ง) นอกจากคนจีนที่ได้ดีทางราชการแล้วก็มีคนจีนเข้ากุมเศรษฐกิจของสยามใน 3 แขนงด้วยกันคือ (1) **กุมงานเกษตรกรรม** โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทำการสวน, (2) **กุมงานกรรมกร** ด้วยการเป็น “จับกัง” (3) **กุมงานการค้าย่อย** (ในสมัยนั้น ยังไม่มีการค้าขนาดใหญ่ นอกจากการค้าต่างประเทศ ซึ่งผูกขาดโดยเฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน และมีกรมทำเป็นผู้รับผิดชอบ อันเป็นงานอาชีพของชนชั้นกุ่มพีย่อย (PETTY BOURGEOISIES)

พวกคนจีนในแขนงเศรษฐกิจต่าง ๆ เหล่านี้ ทั้งแขนงเกษตรกรรม, แขนงแรงงาน, และแขนงการค้าย่อย ล้วนแบ่งออกเป็นกลุ่มเป็นเหล่า และมีหัวหน้าที่เรียกกันว่า “**ตัวเฮีย**” (พี่ใหญ่) และรอง

หัวหน้าที่เรียกว่า “ยี่เฮีย” (พี่รอง) คอยควบคุมดูแลรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ซึ่งก็เห็นได้ชัด ๆ อยู่แล้วว่าเป็น “กลุ่มผลประโยชน์” ที่ต้องคอยแก่งแย่งแข่งขัน และชิงผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ด้วยเหตุนี้ เมื่อผลประโยชน์ขัดกันกลุ่มต่าง ๆ ก็ตัดสินใจโดยวิธี “จำเป็นต้องสังหารเพื่อนรักให้ตกชัย ผลประโยชน์ขัดถึงจนบรรลัย ต้องตายไปข้างหนึ่งถึงจะดี” ดังนั้น กลุ่มผลประโยชน์แต่ละกลุ่มจึงต้องมีหน่วยกำลังไว้คอยคุ้มกันคุ้มครอง เงื่อนไขอันนี้เองที่ก่อให้เกิดสมาคมลับของคนจีนในสมัยนั้นที่เรียกว่า “อั้งยี่” แปลว่า “หนังสือแดง” หมายถึงตัวหนังสือจีนที่เขียนลงบนกระดาษเพื่อบอกให้รู้ว่าเป็นอั้งยี่ก็ไหน และพวกใคร พวกแก๊งมาเพื่อยี่ของคนที่มึชื่อเสียงโด่งดังอยู่ในสมัยนั้นก็คือพวกอั้งยี่ “เก๋ายอด” กับพวก “หลักก๊ก” และก็พวกอั้งยี่ของคนจีนนี้เอง ที่คอยก่อความสงบของบ้านเมืองเรื่อยมา ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5-6 และ 7 พรรคคอมมิวนิสต์จีนโพ้นทะเลสาขาประเทศไทย ก็เคยใช้อดีตสมาชิกอั้งยี่เหล่านี้ ดำเนินงานลับในประเทศไทยด้วยเหมือนกัน

ข. บทบาท เศรษฐกิจของคนจีนหลัง พ.ศ. 2400

ประเทศสยามถือประเพณีเปิดประตูค้ากับต่างชาติมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาจนกระทั่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทุกชาติที่เดินเรือเข้ามาติดต่อค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ ได้รับการติดต่อสัมพันธ์ด้วยดี ปัญหาอันเกิดจากการค้าระหว่างกรุงสยามกับต่างชาติจึงไม่ค่อยมี จนกระทั่งได้เกิดการ “ปฏิวัติอุตสาหกรรม” ขึ้นในยุโรปตั้งแต่ปี ค.ศ. 1760 เป็นต้นมา หลายประเทศในยุโรปจึงได้เปลี่ยนสภาพจากประเทศศักดินามาเป็นประเทศอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นกิจกรรมผลิตสินค้าเพื่อการขายตามหลักของระบบทุนนิยม สิ่งคู่กันที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับอุตสาหกรรมแบบทุนนิยมก็คือแหล่งวัตถุดิบ และแหล่งตลาดจำหน่ายสินค้า ด้วยเหตุนี้ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ประเทศไทยอุตสาหกรรมทุนนิยมของยุโรป จึงได้เดินเรือมาทางทวีปเอเชีย เพื่อแสวงหาแหล่งวัตถุดิบและแหล่งตลาดจำหน่ายสินค้า แต่เมื่อเห็นว่าประเทศแถบนั้นเป็นประเทศอุดมสมบูรณ์ แต่ด้อยพัฒนาแล้วหลังด้วยประการทั้งปวง ชาติดูอุตสาหกรรมเหล่านั้นจึงถือโอกาสล่าเมืองขึ้นเสียเลย

บรรดาเรือสินค้าของชาติดูอุตสาหกรรมทุนนิยมตะวันตก ที่เข้ามาค้ากับกรุงสยามในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะก็ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ก็มีเจตนาจะเอาสยามเป็นเมืองขึ้นด้วยเหมือนกัน เพราะอังกฤษได้อินเดีย, พม่า และมลายู เป็นเมืองขึ้นแล้ว ทั้งฝรั่งเศสก็ได้เวียดนามและกัมพูชาเป็นเมืองขึ้นของตนด้วย ดังนั้น อังกฤษเป็นชาติดูอุตสาหกรรมชาติแรกที่บังคับให้สยามทำสัญญาทางการค้ากับตน อย่างที่อังกฤษเอารัดเอาเปรียบมากที่สุด สัญญาทางการค้าที่ว่านี้ก็คือ สนธิสัญญาทางการค้าที่เซอร์ จอห์น เบาว์ริง อัครราชทูตของรัฐบาลอังกฤษในสมัยสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย ซึ่งได้ลงนามกับพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งกรุงสยาม เมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2398

ก็สัญญาเบาจริง ฉบับนี้เองที่ทำให้ประเทศสยามเสียเปรียบชาติอุตสาหกรรมตะวันตก กระทั่งยอมให้ฝรั่งตั้งศาลต่างประเทศขึ้นในกรุงสยามได้ หลังจากสยามลงนามในสัญญาที่เสียเปรียบ แก่อังกฤษแล้ว ประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกอื่น ๆ ก็เอาเปรียบกรุงสยามบ้างด้วยการลงนามใน สัญญาที่มีข้อความแบบเดียวกับอังกฤษ อันได้แก่ ฝรั่งเศส, เดนมาร์ก, ปอร์ตุเกส, เนเธอร์แลนด์, ปรุสเซีย (เยอรมัน), สวีเดน, นอร์เวย์, เบลเยียม และสหรัฐอเมริกาด้วยประการฉะนี้เอง ประเทศ สยามในสังคมสยาม ซึ่งเคยเป็นสังคมศักดินาอย่างเต็มตัวมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จึงแปรสภาพ เป็นประเทศ “กึ่งเมืองขึ้น-กึ่งศักดินา” ในเวลาต่อมา หลังจากการลงนามในสัญญาทางการค้ากับ นานาประเทศแล้ว เรือสินค้าต่างประเทศอุตสาหกรรมทุนนิยมตะวันตก ก็เริ่มหลั่งไหลเข้าสู่สยาม เพื่อเปิดธุรกิจการค้า, การอุตสาหกรรมขนาดเล็ก (โรงสีข้าว), การธนาคารและอื่น ๆ ขึ้นในกรุง รัตนโกสินทร์ จากสภาพความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคม เช่นนี้เอง ในที่สุดก็ทำให้ระบอบทุน นิยมต่างประเทศค่อย ๆ พัฒนามาอย่างช้า ๆ เป็นเวลาหลายสิบปี

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมที่เกิดขึ้นนี้ พวกไพร่พลเมืองไทย ยังไม่อาจเข้าแบกรับ ได้ในทันที เนื่องจากจารีตประเพณีผูกมัดอยู่ ด้วยเหตุนี้ บุคคลพวกคนแรกที่มีถิ่นพำนักอยู่แล้วใน สยาม และไม่มีจารีตประเพณีทางสังคมเป็นเครื่องผูกมัด จึงสามารถเข้าสัมผัสและแบกรับความ เปลี่ยนแปลงได้อย่างเต็มที่ บุคคลพวกที่กล่าวนี้ ก็คือ **คนจีนที่พึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ในกรุง สยาม** นั้นเอง พวกคนจีนที่คอยรับใช้ระบบระบบทุนนิยมต่างชาติที่แผ่ขยายตัวเข้ามาสู่สยามมากขึ้น ภายหลังการเซ็นสัญญาเบาจริง คือ ปีพ.ศ. 2398 เป็นต้นมา ได้แก่คนจีน 2 จำพวก ในจำนวนคนจีน ที่ประกอบอาชีพ 4 แนวทางดังกล่าวมาแล้วข้างต้นคือ (1) คนจีนที่ขายแรงงานเป็นเครื่องยังชีพ เป็น นายทุนน้อย, และ (2) คนจีนที่ทำการค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นนายทุนใหญ่

1. **คนจีนที่ขายแรงงานเป็นเครื่องยังชีพ** หรือที่เรียกกันว่าพวก “**จับกัง**” นั้น คนจีนพวกนี้ เข้ารับใช้ทุนนิยมต่างชาติด้วยการเข้าไปทำหน้าที่เป็นผู้ใช้แรงงาน หรือพูดให้เข้ากับศัพท์ทาง เศรษฐกิจสังคมก็ว่าเข้าไปเป็น “**ชนกรรมาชีพ**” ให้แก่ระบบทุนนิยมต่างชาติ โดยเป็นกรรมกรขนส่ง ตามท่าเรือ เป็นกรรมกรแบกหามตามบริษัทของนายทุนยุโรป ที่ได้เข้ามาเริ่มเปิดธุรกิจขึ้นในกรุง สยาม ตลอดจนเป็นกรรมกรแบกขน ตามโรงสีไฟและโรงสีลมต่าง ๆ ที่พวกฝรั่งตะวันตกเริ่มเข้ามา ตั้งขึ้นในกรุงรัตนโกสินทร์ ท่านคงจะทราบว่ “**ถนนสีลม**” นั้นในสมัยก่อนนั้น เป็นทางเดินไปสู่ “**โรงสีลม**” ของพวกฝรั่งวิลันดา (ฮอลแลนด์หรือเนเธอร์แลนด์) แลวนั้นมีพวก “**จับกัง**” คนจีนจับ กลุ่มหากินกันเยอะเยอะ

โปรดสังเกตว่า คนจีนที่ขายแรงงานมาเป็นเครื่องยังชีพจำพวก “**จับกัง**” หรือ “**ชน กรรมาชีพ**” ที่รับใช้ทุนนิยมยุโรปที่เข้ามาสู่กรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง ต่อมาได้พัฒนาไปเป็นพวก “**กฏุม**

พีน้อย” (PETTY BOURGEOIS) หรือ “นายทุนน้อย” (เสี่ยวจื่อปิ่นเจีย) ของสังคมไทย โดยชาวนาไทยที่ล้มละลายในอาชีพของตนเข้ามาเป็นกรรมกรแทนที่คนจีนแต่เดิม

2. คนจีนที่ทำการค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ คนจีนพวกนี้ในตอนแรก ๆ ก็มีลักษณะเป็นนายทุนน้อย เพราะเป็นเจ้าของกิจการขนาดเล็กโดยมีลูกจ้างเป็นลูกมือจำนวนไม่มากนัก เช่น เจ้าของโรงงานทำวันเส้น, โรงงานทำเต้าฮวย, โรงงานทำแหก้วย, โรงงานทำเกี๊ยมไฉ่” ฯลฯ เป็นต้น

แต่จากการที่คนจีนเหล่านี้เปิดร้านขายของเล็ก ๆ น้อย ๆ ได้ไปรับสินค้าจากพวกฝรั่งนายทุนตะวันตกเข้ามาขายปลีก นาน ๆ เข้าก็มีความสนิทสนมคุ้นเคยกับพวกฝรั่งมากขึ้นก็เลยได้รับความไว้วางใจจากฝรั่งนายทุนให้ทำการเป็นตัวแทนการค้าบ้าง ร่วมทุนการค้ากันบ้าง ทั้งนี้นับเป็นการพัฒนาก้าวหน้าในอีกรูปแบบหนึ่งของ “นายทุนน้อย” ชาวจีนที่ได้แปรรูปไปเป็น “นายทุนนายหน้า” (COMPRADOR BOURGEOISIE) กันเป็นจำนวนมาก

โปรดสังเกตว่าคนจีนที่แปรสภาพจากนายทุนน้อยมาเป็นนายทุนนายหน้า พวกนี้เองในที่สุดก็จะทำการสะสมทุนขึ้นมาทีละเล็กทีละน้อย การแปรสภาพไปเป็นนายทุนใหญ่ในแขนงเศรษฐกิจต่าง ๆ กัน เช่น แขนงอุตสาหกรรมการเกษตร, อันได้แก่โรงสี, โรงงานน้ำตาล, โรงงานแป้งมัน, ซึ่งมีมากทางจังหวัดเพชรบุรี, ราชบุรี, กาญจนบุรี, นครปฐม, ชลบุรี, ระยอง, จันทบุรี นายทุนอุตสาหกรรมทอผ้า, ย้อมผ้า, ฯลฯ และนายทุนอื่น ๆ อีกมากมาย ดังจะได้กล่าวต่อไป

ตามที่กล่าวมานี้จะได้เห็นจะเห็นได้ว่า ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่พวกฝรั่งนายทุนฝ่ายตะวันตก นำเข้ามาสู่ประเทศไทย โดยผ่านทางทุนการค้าเป็นเบื้องต้น แล้วขยายตัวไปสู่ทุนการเงิน (ธนาคารฮ่องกง และเซี่ยงไฮ้, ธนาคารชาร์เตอร์, ธนาคารอินโดจีน) ต่อจากนั้นก็เข้าไปในงานอุตสาหกรรมการเกษตร (โรงสี, โรงน้ำตาล, โรงงานแป้งมัน ฯลฯ) แล้วจึงจะไปสู่แขนงอื่น ๆ นั้น ผู้ที่เข้ามาแบกรับการขยายตัวของระบบทุนนิยมดังกล่าวนี้ ล้วนเป็นคนจีนที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในประเทศไทยทั้งสิ้นเพราะคนจีนมีสถานภาพทางสังคมที่สามารถแบกรับภารกิจทุนนิยมได้ดีดังได้กล่าวแล้ว

อย่างไรก็ดี การขยายตัวทางเศรษฐกิจสังคมของไทยในรูปของระบอบทุนนิยมตามแบบอย่างของอุตสาหกรรมตะวันตกนั้น ยังไม่ได้พัฒนาก้าวหน้าไปมากนัก จนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้วการพัฒนาก้าวหน้าจึงได้มีมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังปี พ.ศ. 2500 ที่เศรษฐกิจสังคมไทยได้รับการพัฒนาตามแผนการ 5 ปีเป็นต้นมา จนกระทั่งปัจจุบันนี้

บรรดาคนจีนที่เข้าไปสัมพันธ์และแบกรับเอาระบอบทุนนิยมที่ฝรั่งต่างชาตินำมาสู่ประเทศไทยนี้ ถ้าเราจะพิจารณาถึงกระบวนการแห่งการพัฒนาการของคนจีนเหล่านั้นก็จะเห็นได้ว่า คนจีน

เริ่มเข้ามาสะสมทุนเป็นทุนขนาดเล็ก ตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 และพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา (ราว พ.ศ. 2420-2470) การสะสมทุนดังกล่าวนี้ ได้มาเติบโตเป็นทุนขนาดกลาง ในรัชสมัยรัชกาลที่ 7 และที่ 8 (ราว พ.ศ. 2470-2490) และกลายมาเป็นทุนขนาดใหญ่ในรัชสมัย รัชกาลที่ 9 (คือตั้งแต่พ.ศ. 2490-มาจนถึงปัจจุบัน) ด้วยเหตุนี้ บรรดาตระกูลเศรษฐีจีนในปัจจุบันนี้ จึงมีพัฒนาการมาตามขั้นตอนดังกล่าวทั้งสิ้น

ตัวอย่างเช่น ตระกูล “โสภณพานิช” ที่มีนายชิน โสภณพานิช (หรือ ตัน แปะ ชั่น) เป็นต้นตระกูลนั้น ก็เป็นพ่อค้าข้าวมาก่อน โดยการค้าข้าวจากในประเทศเป็นส่งไปขายที่ฮ่องกง จากการเดินทางไปมาระหว่างกรุงเทพฯ กับฮ่องกง ทำให้มีประสบการณ์เกี่ยวกับการทำ “โพยก๊วน” จึงมาหาถิ่นทางตั้งโพยก๊วน โดยจัดตั้งบริษัท เอเชียเทรดส์ ทำโพยก๊วนระหว่างไทยกับฮ่องกง แล้วเข้ามาเป็นกัมประโดร์ ธนาคารกรุงเทพ จนกระทั่งได้เข้าไปถือหุ้นในธนาคาร และกลายมาเป็นนายธนาคารมหาเศรษฐี
